

Василь Мединець (1924–2014) – життя, присвячене сортознавству

У вересні 2023 р. в Україні відзначили 100-річчя від дня заснування державного сортовипробування. Поряд з цією знаменною датою – й інша пам'ятна річниця, але вже 2024 р. – 100-ліття ветерана вітчизняного сортознавства, доктора сільськогосподарських наук, почесного професора Полтавського державного аграрного університету, багаторічного члена Державної комісії із сортовипробування Василя Дмитровича Мединця (02.01.1924–02.04.2014). Він народився в селі Долинське Дніпропетровської області. Сім'я майбутнього вченого славилася міцним козацьким родоводом і високими національними ідеалами. Василь Дмитрович змолоду захоплювався дослідженнями рослин, що привело його до Дніпропетровського сільськогосподарського інституту (нині Дніпровський аграрно-економічний університет), де він здобув фах агронома-рільника (1946 р.).

Трудовий шлях В. Д. Мединця розпочався у 1947 р. на Харківщині. Там він узагальнив великий фактичний матеріал із визначення в умовах 11 сортоділень часу настання фаз розвитку головних польових сільськогосподарських культур. Цей показник, як довів вчений спільно з О. С. Ковалем, тісно пов'язаний із термічним фактором. Резуль-

тати вищевказаних досліджень викладено у першій монографії Василя Дмитровича, яка впродовж багатьох років була обов'язковою для використання на сортовипробувальних ділянках України.

Згодом вчений переїхав на Полтавщину, де з 1960 до 1963 р. працював головним агрономом обласної інспектури Держкомісії з випробування та охорони сортів рослин; з 1964 до 1989 р. – начальником, а з 1991 до 2002 р. – директором Республіканської лабораторії сортової екології зимуючих культур, яка в цей час стала самостійною виробничою одиницею. За його ініціативи в Полтавській області замість 11 сортоділень, що діяли на виробничій базі колгоспів, почали працювати п'ять потужних сортовипробувальних станцій (Карлівська, Машівська, Миргородська, Глобинська та Решетилівська) з бездоганним методичним випробуванням сортів і забезпеченням ними агропромислового комплексу області.

Початок наукової роботи В. Д. Мединця припадає на 50-ті рр. ХХ ст., коли він сформулював поняття про інтенсивні сорти пшениці м'якої та їхні ознаки, головною з яких є вихід зерна від урожаю сухої надземної маси. Також науковець зробив внесок у розвиток теорії про взаємодію органів рослин; запропонував низку практичних заходів для збільшення виходу зерна за максимальної врожайності біомаси, започаткувавши комплексний підхід до розв'язання біологічної проблеми використання вже нагромаджених пластичних речовин вегетативних органів для формування господарської продукції. В. Д. Мединець став співавтором методик державних випробувань сортів зернових культур за інтенсивної технології їх вирощування, оригінальних експрес-методів оцінювання зимостійкості та екологічної пластичності сортів зимуючих культур.

Екологічний ефект часу відновлення весняної вегетації зимуючих рослин (ЧВВВ) – головне наукове узагальнення Василя Дмитровича Мединця, ґрунтоване на даних сортовипробування майже з усього колишнього СРСР та орієнтовно 1000 власних дослідів на пшениці озимій в умовах Полтавської області, експериментальному вивченні інших зернових, багаторічних овочевих і плодово-ягідних культур. На підставі цього узагальнення він захистив кандидатську (1963 р.) та докторську (1974 р.) дисертації.

Наукова сутність екологічного ефекту ЧВВВ полягає в біологічній реакції зимуючих рослин на відхилення параметрів фототермічних умов від середньобагаторічного рівня (норми). За ранньої вегетації складаються сприятливі умови для адаптації, регенерації та нагромадження біомаси, за пізньої – стресові й несприятливі для адаптації та утворення біомаси. Чим більше ЧВВВ відхиляється від норми, тим менше розвиток рослин залежить від змін погоди. Все це дає змогу прогнозувати врожайність зимуючих рослин, передусім – головних польових культур.

З огляду на висновки, що врожайними для пшениці озимої є роки з ранньою вегетацією, які майже не залежать від суворої зими, а також, що великі пересіви озимини в Полтавській області відбувалися лише в роки з пізньою весняною вегетацією й ніколи – з ранньою, В. М. Мединець запропонував важливі прикладні розробки. А саме: способи оцінювання зимостійкості сортів озимих культур і багаторічних трав, а також ранньовесняної діагностики перезимівлі посівів пшениці озимої; метод прогнозування врожайності останньої; стратегію підсіву та пересіву ушкоджених посівів залежно від ЧВВВ.

Завдяки низці досліджень із підживлення азотом пшениці озимої, а також застосування на її посівах ретардантів вченому вдалося виявити цікаві закономірності щодо раннього та пізнього ЧВВВ, розв'язати деякі питання стосовно зимостійкості рослин, їхнього вилягання та формування якості зерна. Його розробку з ощадної технології диференційованого догляду озимих культур і багаторічних трав у 1983 р. було офіційно впроваджено в нашої державі як складник інтенсивної технології виробництва пшениці озимої, що суттєво вплинуло на врожайність цієї культури.

Напрацювання В. Д. Мединця з ЧВВВ використовують в ентомології, дендрології, генетиці та селекції, їх позитивно оцінюють українські та іноземні науковці й виробники.

Інтелектуальне надбання, в якому Василь Дмитрович, продовжуючи дослідження академіка В. О. Поггенполя, поєднав напрацювання з агрометеорології, кліматології та фенології в єдине узагальнення теоретичного та прикладного аспектів, увійшло до українських та іноземних підручників з рослинництва, програмування врожайності та фізіології рослин, а також висувалося на здобуття Державної премії України в галузі науки і техніки.

Професори Полтавського державного аграрного університету М. М. Чекалін і В. М. Тищенко запропонували спосіб добору генотипів

пшениці м'якої за їхньою реакцією на ЧВВВ. Беручи активну участь у цій роботі, В. Д. Мединець передрік появу сортів з високою чутливістю до фотоперіоду та подовженим періодом яровизації як складниками зимостійкості (полтавські культивари 'Вільшана', 'Оржиця', 'Сагайдак', 'Царичанка').

З-під пера патріарха сортовипробування вийшло п'ять монографій і приблизно 200 публікацій. Його відзначено низкою урядових і відомчих нагород. Окрім цього, 1976 р. Василь Дмитрович заснував і очолив Дендрарій Держсортмережі та Полтавського відділення Українського ботанічного товариства в селі Огуївка Полтавського району. Там, на площі 19 га, він разом зі своїми однодумцями зібрав понад 350 видів, форм і сортів деревно-чагарникових рослин. «З часом це буде унікальне зібрання рослин, дуже потрібне для України», – говорив науковець про своє дітище та мріяв, що у майбутньому воно стане природним музеєм-сховищем селекційних сортів лісових декоративних культур, які проходять у ньому державну експертизу. В 1979 р. на базі дендрарію вперше в Україні організували випробування сортів тополь, верб і садового жасмину.

Якщо тривалий час вчені лише спостерігали за наслідками несподівано раннього або дуже пізнього пробудження різних видів дерев і кущів, то В. Д. Мединець з 1978 р. почав розробляти програму вивчення реакції колекціонованих ним декоративних рослин на ЧВВВ. Остання, як встановив науковець, суттєво впливала на зав'язування плодів. Результати проведених дослідів мали важливе значення для дендрології, а надто – лісівництва.

Життєві інтереси вченого полягали у вивченні всесвітньої історії, написанні віршів під літературним псевдонімом Василь із Полтави. Ще у 2014 р. наукова спільнота України ухвалила, на жаль, поки нереалізоване рішення про присвоєння його імені Дендрарію Держсортмережі.

56 років, присвячених сортовипробуванню рослин, комплексний підхід до наукової діяльності, ґрунтований на системних дослідженнях і глибокому аналізі, організаторські таланти, неперевершена аналітика величезного обсягу цифрового матеріалу, встановлений екологічний ефект ЧВВВ – все це зробило Василя Дмитровича Мединця знаковою для нашої держави постаттю, чий праці назавжди увійшли до інтелектуального фонду здобутків національної аграрної науки, уславивши українську систему сортознавства.

В. М. Самородов, О. В. Халимон